

Ruská politika vůči Číně po září 2001

PETR KRATOCHVÍL

Problémy manželského soužití

Rusko-čínské partnerství považovali zejména v druhé polovině 90. let mnozí analytici za nejvážnější pokus o vytvoření velmocenské koalice zaměřené proti dominanci Spojených států. V současnosti, po Putinově obratu na Západ, mnozí spolupráci obou velmocí zcela odepisují a považují ji za překonanou.

Tato stať se pokouší odpovědět zejména na otázku, jaký je současný vztah Ruska a Číny. Přestože partnerství nyní prochází kritickou zkouškou soudržnosti, zdá se, že se oběma zemím z velké části podařilo překonat tradiční orientaci na otevřený antiamerikanismus. Tím vztah obou zemí narušil zjednodušující, avšak vžitou představu, že rusko-čínské objetí je tím vřelejší, čím větší chlad je cítit z jejich postoje vůči Spojeným státům. Bez ohledu na změny po září 2001 lze do budoucna počítat s prohlubujícím se vztahem obou zemí.

Po krátkém Gorbačovově expozi na konci 80. let Rusko na určitou dobu opustilo své staré vazby na Dálném východě. O návratu Ruska do Asie se začalo mluvit teprve na konci roku 1992.¹⁾ Akcie Číny jako nejdůležitějšího partnera Ruska na Východě však začaly strmě růst teprve od roku 1995. A léta 1996 a 1997 byla v oficiální terminologii dobou přechodu od „konstruktivního partnerství“ ke „strategickému partnerství“²⁾ a to přesto, že se protahovalo jednání o vzájemné hranici. I vzájemné obchodní vztahy ukazovaly, že skutečné strategické partnerství je stále ještě spíše zbožným přáním. Urychlení vzájemného přiblížování obou zemí znamenal konflikt v Kosovu.

Nástup Bushovy administrativy lze považovat za další impuls pro utužování rusko-čínských vztahů. Nová americká administrativa dokonce přitvrdila i ve vztahu ke spojencům, a proto si Rusko a Čína uvědomily, že na ně jako potenciální protivníky bude brán zřetel jen stěží.

Byla to svatba? Smlouva o přátelství mezi Ruskem a Čínou

Proto přišla čínská strana s myšlenkou na podpis smlouvy, která by formálně potvrdila rusko-čínské partnerství, a protože se Rusko smlouvě nijak zvlášť nebránilo,

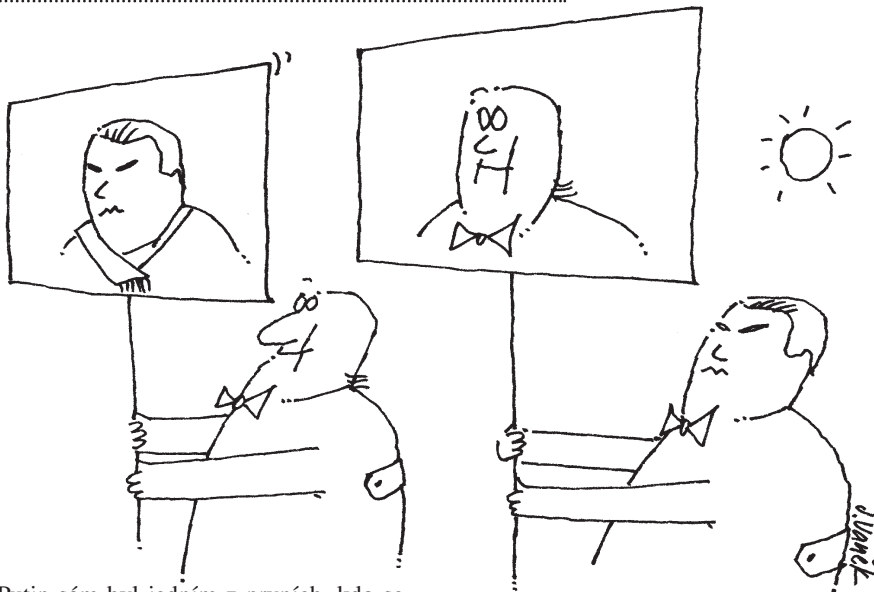
postupovaly práce poměrně rychle kupředu. Od počátku roku 2001 pak začalo být zřejmé, že k jejímu podpisu dojde pravděpodobně během moskevského summitu nejvyšších představitelů obou zemí v červenci roku 2001.

Dlouho se spekulovalo nad obsahem smlouvy a nad důsledky jejího uzavření pro obě strany, a to navzdory tomu, že diplomaté obou zemí jak před podpisem smlouvy, tak i po něm opakovaně zdůrazňovali, že smlouva není základem pro vytvoření vojenské aliance Ruska a Číny. Celkové vyznění smlouvy, která se zabývá více než novými náměty shrnutím všeho, čeho obě země ve vzájemných vztazích dosáhly za poslední desetiletí, bylo proto zejména pro západní analytiky překvapivé svou umírněností.³⁾

Manželská krize a nevěrné Rusko: září 2001

Ještě na počátku září roku 2001 se jednalo o dalším utužování vzájemného vztahu a trend multipolarizace, o němž hovořili ruští a čínští představitelé opakovaně ve svých projevech, se zdál být teoretickým zobecněním praktického rusko-čínské úsilí. Dne 9. září přicestoval do Moskvy čínský premiér Ču Žung-ťi, aby navázal na dohody uzavřené během rusko-čínské summitu před dvěma měsíci.⁴⁾

Teroristické útoky na Spojené státy však mnohé změnilo. Rusko na ně dokázalo reagovat mnohem dříve než Čína. Jedním z pravděpodobných důvodů byla Putinova snaha přiblížit se Západu – ruský prezident tedy bez váhání využil této příležitosti. Bylo zřejmé, že Rusko předefinovalo akutnost vnějších hrozeb národní bezpečnosti. Oficiální dokumenty přijaté na počátku Putinova období však tento trend ještě nezachytily, a to proto, že na jejich utváření měl Putin poměrně malý vliv.⁵⁾

Putin sám byl jedním z prvních, kdo se okamžitě vzdali veškerých pochybností o tom, jak s danou situací naložit, a vyjádřil plnou podporu nově se rodící kampani proti terorismu. Během prvních dní po útoku hned několikrát hovořil s americkým prezidentem (přičemž byl vůbec prvním zahraničním státníkem, který s Bushem po útocích hovořil) a prohlásil, že USA a Rusko „nyní mají společného nepřítele a tím nepřítelem je mezinárodní terorismus“.⁶⁾

Čína se naproti tomu nacházela v mnohem zranitelnější pozici, protože čínské vedení nemohlo (a s velkou pravděpodobností ani nechťelo) nabídnout Spojeným státům podobné výhody, jakými disponovalo Putinovo Rusko: Čína neměla k dispozici ani takové množství cenných zpravodajských informací, ani nepatřila mezi hlavní odpůrce tálíbánského režimu⁷⁾ a ani její vliv na středoasijské země nebyl přes relativní nárůst v posledních letech srovnatelný s vlivem Ruska. To ostatně dokumentovala bezradnost těchto zemí krátce po útocích a jejich čekání na postup Moskvy.

Čína si navíc uvědomovala, že v mnoha ohledech mohou Spojené státy při spolupráci s Ruskem Čínu nahradit. Dlouhodobá stabilizace Střední Asie, o níž Rusko společně s Čínou usilovalo, byla americkým zaměřením na tuto oblast narušena: Tolik diskutovanou přítomnost amerických jednotek ve Střední Asii by bylo možno chápat jako natolik stabilizující prvek, že Rusko čínskou asistenci nepotřebovalo.

Jedinou oblastí, kde zůstávala spolupráce s Čínou pro Rusko nenahraditelná, zůstával vzájemný obchod, a to především spolupráce v energetické oblasti a export ruských zbraní do Číny, který byl poměrně stabilním zdrojem ruských devizových příjmů. Již jen z této letmé analýzy je zřejmé, že americká kampaň ve Střední Asii byla pro ruskou stranu alespoň v některých svých aspektech výhodná. To bylo také jedním z důvodů, proč Putin dokázal před nespokojenými zástupci armády obhájit podporu Spojeným státům i tehdy, když bylo

zřejmé, že Američané budou dokonce mít jednotky v některých zemích SNS.

Naproti tomu Čína se zmítala mezi několikaletým dilematem: Na jedné straně by pro ni stejně jako pro Rusko bylo potlačení islamistických sil ve středoasijském prostoru výhodné (vzhledem k rozšíření separatistických nálad mezi čínskými Ujgury), avšak na druhou stranu americká přítomnost v oblasti výrazně oslabil dlouhodobě budovanou čínskou pozici mezi členskými státy Šanghajske organizace pro spolupráci.

Zdálo se, jako by Čína odmítala reflektovat dalekosáhlou změnu, která nastala po příklonu Ruska ke Spojeným státům. Ještě při analýze vzájemných vztahů Ruska a Číny za rok 2001, o kterou se ve svém projevu pokusil Ťiang Ce-min v lednu 2002, se jako o největších událostech hovořil o uzavření smlouvy o přátelství nebo o různých zasedáních, ale o teroristických útocích a jejich implikacích pro rusko-čínské vztahy se příliš nezmiňuje.⁸⁾

Velkým nebezpečím pro Čínu mohla být i ústupnější pozice Ruska při jednáních o smlouvě ABM – ať už její modifikaci, nebo ukončení její platnosti jednostranným aktem USA. Tato čínská obava se naplnila: odstoupení USA od smlouvy se v Rusku nesetkalo v poslední fázi s výrazným odporem. Především proto, že plánovaný protiraketový systém USA nemůže být zaměřen proti ohromnému jadernému arzenálu Ruska. Avšak pro spíše symbolické čínské jaderné síly je vytvoření či nevytvoření systému zcela zásadní otázkou. Ústup Číny byl ovšem evidentní i v dalších oblastech. Musela se smířit s posílením role Spojených států v asijské bezpečnostní architektuře a s rostoucím vlivem svých asijských rivalů – Indie a Japonska.⁹⁾

Mohlo by se zdát, že Rusko svým obratem spíše získalo, zatímco Čína byla výrazně oslabena. Avšak i Moskva si musela být

vědoma toho, že problémy, které existují ve vzájemných vztazích všech tří zemí, automaticky s přiblížením se Spojeným státům nezmizí. Otázky jako Tibet, Tchaj-wan, Čečensko, zbrojní obchody s podezřelými zákazníky nebo vzájemná zbrojní spolupráce byly načas zastíněny zaměřením Spojených států na otázky terorismu, ale nebyly odstraněny. Naopak, během roku 2002 začínalo být nad slunce jasnější, že americký unilateralismus, umocněn impulsem teroristických útoků, je snad ještě silnější než kdy předtím. Budování antiteroristické koalice, ač zpočátku usilující o větší zapojení ostatních zemí do amerického boje proti terorismu, později fungovalo spíše jako užitečný nástroj Bushovy administrativy než jako spolupráce rovnocenných partnerů.

Rusko a Čína tedy pokračovaly s neztenčenou měrou ve své spolupráci. Téměř by se dalo říct, že usilovaly o zdání ničím narušené spolupráce – vždyť přece odkáživa deklarovaly, že jejich partnerství není zaměřeno proti žádné třetí zemi. Ale právě mlčení se v tomto okamžiku stalo nejvýmluvnějším gestem. Mnozí analytici si povšimli, že ze společných prohlášení, která obě země kontinuálně produkovaly po celá léta, zcela vymizel mnohdy zcela explicitní antiamerikanismus.¹⁰⁾

Rusko-čínské partnerství dnes: Pragmatické manželství

S trochou nadsázky je možné říci, že rusko-čínské partnerství díky nové konstelaci mezinárodních vztahů po útocích na USA dospělo. Iluze o společném a vždy jednotném postupu proti unilaterálním krokům USA se definitivně rozpadla. Pokud by společně sdílený antiamerikanismus byl jediným tmelícím prvkem strategického partnerství, pak by jistě vzájemný vztah takovou zatěžkávací zkoušku neustál. Pokud by tomuto testu bylo rusko-čínské partnerství vystaveno v době Primakovově, kdy byl mantrou zahraniční politiky obou zemí koncept multipolarity, věru těžko říci, zda by jej vztah obou zemí ve zdraví přečkal. Dnes se již ovšem vazby mezi oběma zeměmi rozvinuly do takové šíře, že i po září 2001 zůstává dostatečné množství možností pro vzájemnou spolupráci.

Významné faktory, které utužují rusko-čínské vztahy

1. Rostoucí obchodní výměna

Vzájemný obchod obou zemí se kupodivu stal v roce 2001 světlým bodem ve vztazích obou zemí. V minulosti často nedostatečná obchodní výměna sloužila jako jeden z argumentů pro nekompatibilitnost rusko-čínské svazky, neboť například v roce 2000 tvořil vzájemný rusko-čínský obchod zhruba deset procent obchodní výměny čínsko-americké. Ovšem již tehdy byl jasně patrný vzestupný trend, který následně potvrdily i statistiky za rok 2001, které po započtení veškerého vývozu a dovozu obou

zemí hovořily o zhruba deseti miliardách amerických dolarů. To obě strany vedlo ke směšným úvahám o budoucím růstu vzájemných ekonomických vztahů. Růst vzájemného obchodu pokračoval i přes nepříznivé změny v složení ruských exportů i v roce 2002 a první odhady hovoří o rekordní výši 12 mld. dolarů.¹¹⁾

2. Pokračování zbrojních exportů z Ruska

Stálíci zůstával i export ruských zbraní do Číny. Ten dosahoval po většinu část 90. let v průměru jedné miliardy USD ročně. Ačkoliv Moskva vždy bedlivě rozvažovala, jak vyspělé zbraňové systémy Číně poskytne (zatímco např. v případě Indie takové zábrany neměla), zaznamenala Čína díky ruským dodávkám ohromný skok v technologické úrovni svých ozbrojených sil.

Ruský Rosoboroneksport např. na počátku roku 2002 podepsal kontrakt na dodání dalších dvou torpédoborců, které by Čína měla získat do roku 2005. Celková cena kontraktu se vyšplhala na 1,4 miliardy USD. Dále byl uzavřen kontrakt na dodávku osmi ponorek třídy Kilo, 40 letadel Su-30 apod.

3. Spolupráce v energetické sféře

Tato poměrně perspektivní oblast vzájemných vztahů zahrnuje jednak výstavbu jaderné elektrárny v Lien-jün-kang, která započala již na podzim roku 1999 a je považována za dosud největší projekt vzájemné spolupráce.

Nemenší význam však může v budoucnu mít i plánované propojení obou zemí pomocí ropovodů a plynovodů. Otázka ropy a energetických zdrojů vůbec hrála ostatně ve vztazích obou zemí stále výraznější roli.¹²⁾ Od počátku roku 2000 média v obou zemích i na Západě spekulovala o možnosti budování ropovodu, který by spojil Rusko s Čínou, třetím největším odběratelem ropy na světě. Čína dosud odebírá jenom poměrně malé množství ruské ropy, přepravované po železnici.¹³⁾

4. Přetrvávající nedůvěra Ruska k USA

Ruská zahraničněpolitická elita jako celek nedokázala překonat vztah nedůvěry vůči Spojeným státům, a čínská karta je proto považována za vhodný trumf pro případ rostoucích rozporů mezi Moskvou a Washingtonem. Tento předpoklad ostatně potvrdily i rozcházející se názory obou zemí na válku v Iráku a naopak téměř absolutní shoda mezi Ruskem a Čínou.¹⁴⁾

5. Politické kontakty

Z předcházejícího bodu potom vyplývá, že pragmaticky uvažující prezident Putin se v žádném případě nechce zbavit svého východního partnera: Rusko na důkaz toho, že chce i nadále udržovat vztah s Čínou na vysoké úrovni, pravidelně v průběhu let 2001–3 informovalo Peking o aktuálním vývoji v rusko-amerických vztazích.

Zejména posílení pozice Ruska v Severoatlantické alianci se stalo předmětem

mnohých konzultací. Takto Putin informoval Ťiang Ce-mina již v dubnu; následná návštěva ruského ministra obrany Ivanova v Číně se soustřeďovala také na vzájemné vztahy obou zemí po ruském příklonu k Západu. S Ivanovem se setkali nejvyšší čínští představitelé včetně prezidenta, premiéra a ministra obrany. Tato schůzka předcházela dvěma na sebe navazujícím setkáním mezi oběma prezidenty v červnu roku 2002.

Na konci roku 2002, krátce po setkání s Bushem, pak Putin navštívil Indii a Čínu, což opětovně probudilo diskusi o vzniku strategického trojúhelníku mezi těmito třemi zeměmi. Jeho postup nebyl nepodobný postupu Primakova před čtyřmi lety, avšak v současnosti se zdá, že Putin se orientuje jak na dobré vztahy se Spojenými státy, tak i na spolupráci s oběma asijskými mocnostmi. Během svého pobytu v Číně se také Putin poprvé oficiálně přihlásil ke konceptu multipolarity a ještě výrazněji tak navázal na Primakovovo dědictví.¹⁵⁾ Významným faktorem byla také skutečnost, že Putinova návštěva proběhla v době předávání moci v rámci nejvyšších stranických a státních elit Číny.¹⁶⁾

Shrnutí a výhled do budoucna: Opět spolu (pod dohledem?)

Byla tedy fundamentální proměna mezinárodních vztahů po září 2001 skutečně počátkem konce čínsko-ruského strategického partnerství? Nikoliv. Avšak Putinova bezpodmínečná podpora první fáze americké protiteroristické operace, vedená jak pragmatickým ohodnocením vlastních sil a slabín Ruska, tak i úvahou o nejakutnějších hrozbách ruské bezpečnosti, vedla k prudké deideologizaci vzájemného vztahu Ruska a Číny.

Původně velmi silný, a snad i dominantní motiv opozice vůči mocenské dominanci Spojených států byl zcela marginalizován. Jakkoliv nebyl Peking takovou proměnou nijak nadšen, dokázal se po určitém počátečním zaváhání přizpůsobit. U vědomí posílení a aktivizace všech rivalů Číny – USA, Indie i Japonska – bylo nemyšlitelné, aby se Čína vzdala i svého nejvýznamnějšího spojence – Ruska. A to i přesto, že Rusko nejenže souhlasilo se zastíněním čínsko-ruského tandemu ve Střední Asii, ale dokonce nijak výrazně neprotestovalo v otázkách natolik zásadních pro Čínu, jako bylo ukončení platnosti Smlouvy ABM.

Důsledkem této proměny byla jak téměř naprostá absence antiamerikanismu v oficiálních dvoustranných dokumentech, tak i zaměření se na oblasti, které nebyly ruským manévrem a americkými aktivitami zasaženy: především na vzájemný obchod (včetně obchodu se zbraněmi), společné energetické projekty a společný boj proti separatistickým hnutím v okrajových oblastech obou států.

Uvedená omezení také vytyčují další směřování rusko-čínského partnerství: Vý-

razná snaha obou eurasijských gigantů o nalezení modu vivendi ve vztahu k USA určuje velmi úzké mantinely vzájemné spolupráce Moskvy a Pekingu. Původní ideologicko-strategické zaměření, tolik charakteristické pro Primakovovo období, je nenávratně pryč a obě země musejí v budoucnu postupovat velmi obezřetně, aby dokázaly přesvědčit USA, že posilování rusko-čínské vazby žádným způsobem neohrožuje zájmy Washingtonu.

¹¹⁾ Jelcin sám již v listopadu 1992 prohlásil, že „ruská diplomacie musí působit v souladu se starým ruským znakem, na němž je dvouhlavá ruská orlice hledící na západ i na východ“. ITAR-TASS, 18. listopadu 1992 (podle Azizian, R.: *Russia in Asia: Unwelcome Intruder or Accommodative Player?* Working Paper, Centre for Strategic Studies, Victoria University of Wellington, 2000. http://www.vuw.ac.nz/css/docs/working_papers/WP16.html)

¹²⁾ Srov. Li Ťing-ťie: *Pillars of the Sino-Russian partnership*. Orbis, podzim 2000.

¹³⁾ *Treaty of Good-Neighborliness and Friendly Cooperation Between The People's Republic of China and the Russian Federation*. 24. července 2001, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/15722.html>

¹⁴⁾ Paradoxně ještě 11. září 2001 vyšel v *People's Daily* článek o čínsko-ruských vztazích s optimistickým názvem *Sino-Russian Cooperation Enters Fast Traffic Lane: Analysis*. (http://english.people.com.cn/200109/11/eng20010911_79905.html)

¹⁵⁾ Jde např. o vojenskou doktrínu Ruské federace nebo o novou koncepci národní bezpečnosti.

¹⁶⁾ *Russia and Nato unite against international terrorism*, *The Guardian*, 13. září 2001.

¹⁷⁾ Rusko bylo společně s některými postsovětskými středoasijskými republikami, Íránem a Indii hlavním zahraničním zdrojem podpory pro protitálibánskou Severní alianci. Čína ale právě v září vyjednávala s afghánským vládnoucím hnutím o určitém modu vivendi.

¹⁸⁾ *President Jiang Zemin Meets Russian Foreign Minister Igor Ivanov*, 7. 1. 2002, <http://www.fmprc.gov.cn/eng/23374.html>

¹⁹⁾ Bates, G.: *September 11 and Northeast Asia*. *The Brookings Review*, léto 2002.

²⁰⁾ Jü Pin: *Putin's Partners in Beijing: Old and Young*. *Comparative Connections* č. 1, 2003, <http://www.csis.org/pacfor/cc/archive.html#cr>

²¹⁾ Viz např. *China-Russia trade turnover to become \$12-bln worth in 2002?* *Pravda*, 3. 10. 2002.

²²⁾ Zajímavě rozebírá postavení Ruska a Číny na energetickém trhu a prostor pro jejich spolupráci v této oblasti Kerr, D.: *The Chinese and Russian energy sectors: Comparative change and potential interaction*. *Post-Communist Economies*, září 1999.

²³⁾ V roce 1999 to bylo například pouze zhruba 500 000 tun ropy.

²⁴⁾ Viz např. společné komuniké ministrů zahraničí obou zemí z 27. 2. 2003. (<http://www.in.mid.ru/nsrasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985f43256cda00436de7?OpenDocument>) nebo jejich telefonní rozhovor z 23. 3. 2003 (<http://www.in.mid.ru/nsrasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/432569d80021985f43256cf3002e745d?OpenDocument>)

²⁵⁾ *Vladimir Putin znájet, čem „spotlit“ velikich sosedj*. *Pravda*, 7. 12. 2002, viz též *Partnership Deepens*, *Beijing Review*, 26. 12. 2002.

²⁶⁾ *Putin's visit strengthens bilateral ties*, *China Daily*, 3. 12. 2002.